

Çanakkale Savaşları'nın Eğitim ve Öğretim Üzerindeki Etkisi: Karesi İdâdîsi ve Sultânîsi Örneği

Cemile ŞAHİN*

ÖZET

II. Abdülhamit döneminde Nehârî (gündüzlü) olarak açılan ve ilk açılan nehârî idâdîler arasında yer alan, öğrenim süresi beş yıl olan Karesi İdâdîsi, (R. 1301) 23 Şubat 1886 tarihinde Balıkesir'de açılmış ve sonradan Karesi Sultânîsi olarak eğitim hayatına devam etmiştir. 1922 (R.1338) yılından itibaren bu okulda müdürlük yapan İsmail Hakkı bin Lâtif tarafından kaleme alınan ve okulun ders programları, personeli, öğrencileri hakkında çeşitli bilgileri içeren ve Osmanlıca olarak kaleme alınan 'Karesi İdâdî-Sultânî-Lisesi'ne Mahsus Salnâme' isimli eserden esinlenerek ele aldığımız bu çalışmada, bu okulun Çanakkale Savaşları'ndaki katkılarından yola çıkarak, Çanakkale Savaşları'nın eğitim öğretim üzerindeki etkileri hakkında bilgi vermeye çalıştık. Böylece başta Balıkesir olmak üzere yurdun dört bir tarafında kurulan bu okullarda okuyan ve mezun olan, geleceğin Türkiye'sini imar edecek çok sayıda eğitilmiş ve nitelikli insanımızın, vatan uğruna yaptıkları fedakârlıklar gözler önüne serilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Çanakkale Savaşları, İdâdî, Sultânî, Karesi, Balıkesir, Eğitim*

The Impact Of Dardanel (Çanakkale) Wars On Education: The Case Of Karesi Secondary And High Schools

ABSTRACT

This study investigates the negative effect of the Wars of Dardanel (Çanakkale) across Turkey. In order to proceed the discussion of the issue, the study takes Karesi Secondary and High Schools and uses as a starting point Karesi High School Yearbook, written in the Ottoman language by İsmail Hakkı, the principle of Karesi Secondary and High Schools, between 1923-1926. This book gives various information about school personnel, students and curriculum. It not only includes the names of those students who joined and died in the Wars of Dardanel (Çanakkale), but it also mentions that no student graduated from these schools during the war. Therefore, education was negatively affected by the war, in these schools yet it was not only in Balıkesir but also throughout the country. This study argues how education in general was affected by the Wars of Dardanel (Çanakkale) during and after the war, because a lot of educated, talented and qualified people, who would have re-constructed the country, died in the war. In order to clarify this view, the study will also give examples from other schools in different parts of Turkey.

Key Words: *Dardanel (Çanakkale) Wars, Balıkesir, Gallipoli, Education, High School, Karesi*

Giriş

20. Yüzyılda meydana gelen Birinci Dünya Savaşı'nın çıkış sebeplerini, daha önceki yıllarda ortaya çıkmış olan çeşitli siyasi, sosyal, ekonomik ve dini gelişmelerde aramak gerekir. Coğrafi keşifler ve sonrasında yaşanan gelişmeler, Rönesans ile birlikte bilim ve teknik alanındaki gelişmeler ve reform hareketlerinin doğurduğu özgür düşünce ortamı, Avrupa kıtasına yeni bir ivme kazandırmıştır. Bu gelişmelerin ardından Sanayi İnkılabı'nın etkisi ile ortaya çıkan sömürgecilik yarışı ve ekonomik rekabetin hızlanması ve Fransız İhtilali'nin yaydığı milliyetçilik akımının etkisi sonucunda birçok devletin ekonomik ve siyasi çıkarları çatışmaya başlamıştır. Bu durum ülkeler arasında bloklaşmaların yaşanmasına zemin hazırlamıştır.

Sanayi İnkılabından sonra büyük devletler, artan hammadde ve pazar ihtiyaçlarını karşılamak için gözlerini Osmanlı Devleti'nin üzerine dikmişlerdir. Rusya'nın sıcak denizlere inebilmek için Boğazlarda, İngiltere'nin Hindistan yolunun en kritik noktası olan Süveyş Kanalı'nın güvenliği için Mısır ve Filistin'de gözü olup, Fransa; Suriye, Lübnan ve Çukurova'da, İtalya; Akdeniz bölgesi üzerinde hâkimiyet planları yaparken, Almanya ise Osmanlı Devleti üzerinden doğuya açılma hedefini gütmüştür¹.

Neticede, yaşanan ekonomik ve siyasal çekişmeler Avrupa'yı adeta ikiye bölmüş ve Avrupa devletlerinin, birbirine düşman iki bloğa ayrılmasına neden olmuştur². Artarak devam eden gerginlik ve çekişmeler, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu veliahdı Arşidük Ferdinand'ın ve eşinin, 28 Haziran 1914'de Gavrilo Princip adında bir Sırp milliyetçisi tarafından öldürülmesi ile doruk noktasına ulaşmıştır. Çok geçmeden 28 Temmuz 1914'de Avusturya'nın Sırbistan'a savaş açması ile Birinci Dünya Savaşı başlamıştır. Taraflara yakın ülkelerin peş peşe savaşa katılmaları sonucunda, savaş kısa süre içerisinde bir dünya savaşına dönüşmüştür.

I. Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na Katılması

Osmanlı Devleti, ilk zamanlar bu gelişmelerin içinde bulunmasa da bir süre sonra, daha Trablusgarp ve Balkan Savaşları'nın yaralarını saramadan, kendini yeni bir savaşın içerisinde bulmuştur. Osmanlı Devleti, 19. yüzyılda Avrupalı devletlerin çıkar çatışmalarından yararlanmak suretiyle bir denge politikası takip ederek varlığını devam ettirmeye çalışmasına rağmen, bu yıllarda Anadolu ve Rumeli'de önemli toprak kayıplarına uğramıştır. Fransa Cezayir (1830) ve Tunus'u (1881), İngiltere Kıbrıs (1878) ve Mısır'ı (1882) ele geçirmiş, Avusturya Bosna-Hersek'i ilhak etmiş (1908) ve Bulgaristan bağımsızlığını ilan ederken (1908), Girit de Yunanistan'a katılmıştır (1913). Ayrıca, Trablusgarp Savaşı (1911-1912) ile Kuzey Afrika'daki son toprağını kaybeden Osmanlı Devleti, Balkan Savaşları (1912-1913) sonucunda ise Doğu Trakya dışındaki tüm topraklarını ve Ege Adaları'nı kaybetmiştir. Diğer yandan, kapitülasyonların altında ezilen ve ekonomisi iyice bozulan Osmanlı Devleti, aynı zamanda isyanlarla da uğraşmak zorunda kaldığından çok zor günler geçirmekte olup, maddi ve manevi gücünü de kaybetmiştir.

*Yrd.Doç.Dr. Karabük Üniversitesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, cemilesahin@karabuk.edu.tr

¹ Murat Duman, *Cumhuriyetimizin Önsözü Çanakkale-Savaşlar-Hatıralar-Kabramanlar*, Akis Kitap, İstanbul 2008, s.16.

² Bu blokların ortaya çıkışı ve gelişimi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*, TTK Yayınları, Ankara 1997.

Birinci Dünya Savaşı karşısında Osmanlı devlet adamlarının bir kısmı kesinlikle savaşa girilmemesini isterken, bir kısmı da Almanya'nın yanında savaşa girmeyi son çare olarak gördüklerinden, aralarında bir fikir birliği yoktur. Enver Paşa Alman tarafı olup, O'na göre bu devletin yenilmesi mümkün değildir. Mustafa Kemal'e göre ise Türkiye için harbe girmek bir ölüm-kalım meselesidir³.

Gelişmeler karşısında Osmanlı Devleti bir yandan ordu ve donanmasını yeniden yapılandırmaya çalışırken, diğer yandan da bloklaşan Avrupa ülkeleri karşısında yalnız kalmamak için diplomatik girişimlerde bulunmaya başlamıştır.

Öncelikle Fransa ve İngiltere ile ittifak yapılmak istendiyse de bu devletler, toprakları üzerinde emeller besledikleri ve çıkacak bir savaşta yıkılmasına kesin gözüyle baktıkları Osmanlı Devleti ile ittifak yapmaya yanaşmamışlardır. Bu durum Osmanlı Devleti'ni, ordu ıslah programları çerçevesinde askeri ilişkilerin geliştiği Almanya'ya yakınlaştırmış ve Almanya'ya ittifak teklifi yapılmıştır. Sonuçta, 2 Ağustos 1914'te Almanya ile gizli bir anlaşma imzalanmış ve Türk-Alman ittifakı kesinleşmiştir. Böylece Osmanlı Devleti her durumda sonuçlarından doğrudan etkileneceği Birinci Dünya Savaşı'nda taraf olmuştur⁴. Bu ittifak anlaşması ile savaşın seyri değişmiş ve birçok askeri ve siyasi güç dengeleri yerinden oynamıştır.

Almanya ile ittifak anlaşmasının imzalanmasından sonra anlaşmaya göre Osmanlı Devleti'nin, Almanya ile Rusya arasında başlayan savaşa katılması gerekirken, Osmanlı Devleti savaşa hazır olmadığı gerekçesi ile tarafsızlığını ilan etmiş ve seferberlik kararı almıştır. Bu karar, özellikle boğazların kullanılması ve kendisine gereken yardımın yapılabilmesi için Rusya başta olmak üzere, İngiltere ve Fransa gibi kendi çıkarları doğrultusunda Osmanlı Devleti'nin savaşta tarafsız kalmasını isteyen İtilaf devletleri tarafından memnuniyetle karşılanmış ve desteklenmiştir.

Ancak Almanya, savaşa girmesi yönünde Osmanlı Devleti üzerindeki baskılarını arttırmaya başlamıştır. Ardından yaşanan olaylar, Osmanlı Devleti'ni savaşa girmekten kurtaramamıştır. 3 Ağustos 1914'te Kuzey Afrika'daki Fransız üslerini bombalayan Goeben ve Breslau isimli iki Alman gemisi, İngiliz donanmasından kaçarak Çanakkale Boğazı önlerine gelmişler ve Harbiye Nâzırı Enver Paşa'nın emriyle Boğaz'dan içeri alınmışlardır. Bu şekilde, tarafsız bir devletin yapmaması gereken bir davranış içerisine girmiş olan Osmanlı Devleti, olayın protesto edilmesi ve İngiltere ve Fransa'nın bu gemilerin kendilerine teslim edilmesini istemeleri karşısında, bu gemilerin Almanya'dan satın alındığını bildirmiştir. Osmanlı bayrağı çekilen ve mürettebatına da fes giydirilen bu gemilerden Goeben'e 'Yavuz', Breslau'ya ise 'Midilli' isimleri verilerek, personeli ile birlikte Osmanlı donanmasına katılmaları sağlanmıştır.

Sonuçta, donanma komutanlığına getirilmiş olan Amiral Souchon'un komutasındaki bu gemilerin, tatbikat bahanesi ile Karadeniz'e çıkarak, Ruslara ait Sivastopol ve Novorosisk limanlarını bombalaması, Osmanlı Devleti'ni fiilen savaşa sokmuştur. 1 Kasım 1914'te Rusya Osmanlı Devleti'ne savaş ilan ederken, ardından İngiltere ve Fransa da Osmanlı Devleti'ne karşı savaş açmışlardır. Osmanlı Devleti de 12 Kasım 1914'te İtilaf devletlerine resmen savaş açtığını bildirip, savaşa girmesinden iki gün

³ Falih Rıfki Atay, *Çanakkale*, Pozitif Yay., İstanbul 2010, s.93; Liman von Sanders, *Türkiye'de Beş Yıl*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul 2011, s.53.

⁴ Ellis Ashamed Bartlett, *Bir İngiliz Savaş Muhabirinin Kaleminden Çanakkale Gerçeği*, Yeditepe Yay., İstanbul 2007, s.23; Veysi Akın, "Çanakkale Şehitleri", *Çanakkale Tarihi*, İstanbul 2008, C.IV, s.2330-2332.

sonra 14 Kasım 1914'te 'Kutsal Cihad (Cihad-ı Mukaddes)' ilan etmiştir. Osmanlı Devleti böylece, İtilaf devletlerinin hâkimiyeti altındaki Müslümanları ayaklandırarak, bu devletlerin buralardan toplayacakları askerlerin, Osmanlı Devleti ile müttefiklerine karşı savaşmalarını önleyebilmeyi amaçlamıştır. Ancak Kutsal Cihad, bu amaçları gerçekleştirmede fazla başarılı olamamıştır.

Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesi ile birlikte savaş oldukça geniş bir alana yayılmış ve yeni cephe açılmıştır. Osmanlı Devleti; Kafkasya, Kanal, Çanakkale, Filistin, Irak, Hicaz, Yemen, Suriye, Romanya, Galiçya ve Makedonya cephelelerinde savaşmak zorunda kalmıştır.

Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin Almanya'nın yanında yer alması, 'Boğazlar Meselesi'ni savaşın ana gündemlerinden biri haline getirmiştir⁵. İstanbul ve Çanakkale Boğazları, jeopolitik ve stratejik bir öneme sahip olup, Boğazlar üzerindeki hâkimiyet mücadelesi de önemli bir geçmişe sahiptir. Boğazlara hâkim olmak, bütün güney Rusya'nın ekonomik hayatı başta olmak üzere, Karadeniz ve Akdeniz'e kıyısı olan devletlerin siyasi, ticari ve bazı askeri faaliyetlerini ve bu devletlerin deniz kuvvetleri ile deniz ulaşımını kontrol altına almak anlamına gelmektedir. Bir taraftan Akdeniz ve Karadeniz arasında, diğer taraftan da Avrupa ile Asya arasında stratejik öneme sahip bir köprü konumunda olan Boğazlar, Almanya'nın 'Doğu Politikası', Rusya'nın tarihi emelleri ile İngiltere'nin, 19. Yüzyılın son çeyreğine kadar Hindistan yolunun güvenliği için takip ettiği geleneksel politikalarının uygulanmasında önemli bir yere sahip olmuştur⁶.

II. Çanakkale Savaşları

Ekonomik açıdan zor durumda olan Rusya'nın müttefiklerinden yardım istemesi üzerine, Boğazlar yoluyla Rusya'ya yardım etmek, Süveyş Kanalı ve Hindistan yolu üzerinde Osmanlı Devleti'nin baskısını kaldırmak ve bu yolların güvenliğini sağlamak, ayrıca Çanakkale Boğazı yoluyla bir an önce İstanbul'u ele geçirmek ve Osmanlı Devleti'ni savaş dışı bırakarak savaşı kısa sürede kendi lehlerine sonuçlandırmak isteyen İngiltere ve Fransa gibi İtilaf Devletleri için Boğazlar üzerine bir harekât kaçınılmaz olarak görülmüş ve Çanakkale Cephesi'nin açılmasına karar verilmiştir. Görüldüğü gibi Çanakkale Cephesi'nin açılması tek bir sebebe dayanmamakta olup, temelinde Şark Meselesi, Mısır Sorunu ve Boğazlar Meselesi gibi siyasi, ekonomik ve sosyal sebepler de yer almaktadır. Bu konu ile ilgili olarak, Müttefik Ordular Başkomutanı General Jean Hamilton'un hatıratında yazdığı⁷: *'Çağımızın ekonomik zaferinin birinci şartı, İstanbul'u Türklerden almaktır. Her ne pahasına olursa olsun alacağız. Ümit ediyorum ki, geleceğin harp okulu öğrencileri, büyük bir imparatorluğu harakiri yapmaya mecbur bırakmak için, neden bu kınacı, beş para etmez kayaların eteklerinde sıkıştığımızı değerlendirecektir. Bu kayalıklar, Osmanlı sultanının kara kalbine hançerin saplanacağı en ideal yerdir. Yalnız, hançer henüz elini deldi ve yarısından yeni yeni kan akmaya başladı. Her gün ölümden kurtulmak için çırpınıyor. Bir metre ilerleyemese de, halifenin canı alınmaya kadar, kanı bu kaba akıtılacaktır.'* şeklindeki ifadeleri de, Çanakkale Cephesi'nin açılış sebepleri ile ilgili bazı beklentileri yansıtmaları bakımından önem taşımaktadır.

⁵ Murat Duman, *a.g.e.*, s.31.

⁶ Lokman Erdemir, *Çanakkale Savaşı-Siyasi, Askeri ve Sosyal Yönleri*, Gökkuşbu Yay., İstanbul 2009, s.39.

⁷ Ian Hamilton, *Gelibolu Günlüğü*, Hürriyet Yayınları, İstanbul 1972.

Çanakkale’de, Osmanlı ordusu ile müttefik İngiliz ve Fransız ordu ve donanmasının yapmış olduğu savaşlar; 19 Şubat-18 Mart 1915 tarihleri arasında yapılan deniz savaşları ile 25 Nisan 1915-9 Ocak 1916 tarihleri arasında yapılan kara savaşları olmak üzere iki safhada meydana gelmiştir. Boğazdan geçmeyi başaramayan İtilaf Devletleri, karaya asker çıkarmışlardır. Gelibolu yarımadasında Anafartalar, Conkbayırı, Arıburnu gibi bölgelerde yapılan mücadelelerde Türk ordusu, Çanakkale’nin geçilmesi durumunda bütün yurdu kaybedebileceğinin bilincinde olarak mücadele etmiş ve büyük bir zafer kazanmıştır. İtilaf Devletleri için Çanakkale Savaşları kesin bir yenilgiyle sonuçlanmış ve hayal ettikleri hedeflere ulaşamamışlardır.

III. Savaşın Sonuçları

Çanakkale Savaşları’nın, Türk ve dünya tarihi açısından çok önemli sonuçları olmuştur. İtilaf Devletlerinin başarısızlığı ile sonuçlanan Çanakkale Savaşları, Birinci Dünya Savaşı’nın seyrini değiştirmiş, savaş uzamış, daha geniş bir alana yayılmış ve yeni cephe açılmıştır. Rusya’da sosyal ve ekonomik sıkıntılar artmış ve bu durum, 1917 Bolşevik İhtilali’nin gerçekleşmesinde etkili olmuştur. İngiltere’de ise hükümet değişikliğine yol açmıştır. Taraflar binlerce kayıp vermişler ve aynı zamanda milyonlarca sivil bu gelişmelerden direkt olarak etkilenmiştir.

Çanakkale Savaşları’nın sonuçları incelenirken, savaşın sadece askeri ve siyasi boyutları üzerinde durmak yeterli değildir. Savaşın sosyal ve ekonomik boyutları, Türk halkı üzerindeki tesirleri yani cephe gerisindeki sosyal hayata etkileri, sağlık, eğitim ve öğretim faaliyetleri üzerindeki etkileri gibi ayrıntılar da dikkate alınmalıdır.

Çanakkale Savaşları’nın cephe gerisindeki etkileri ile ilgili olarak; köylerin boşaldığı, tarıma dayanan Osmanlı ekonomisinin âdeta çöktüğü, gençler cephede savaştığı için tarlaların ekilip biçilemediği, üretimin azaldığı, kıtlıkların yaşandığı, çoğu evde kadınların yetim evlatları ile yalnız kaldığı, okulların büyük bir kısmında öğretmen ve öğrenci yokluğundan eğitim-öğretime ara verildiği, boşalan okul binalarının yaralıları için hastaneye dönüştürüldüğü, silah altına alınanların yaş ortalamasının oldukça yükseldiği ve yeri geldiğinde kadınların da ellerine silah almak zorunda kaldıkları görülmektedir⁸.

IV. Savaşın Eğitim Faaliyetleri Üzerindeki Etkileri

Çanakkale Savaşları’nda yaşanan kayıplar, Türk milletine çok pahalıya mal olmuş, en fazla ihtiyacı olduğu bir dönemde Türk milleti binlerce okumuş aydın evladını bu savaş sonucunda kaybetmiş, bunun acılarını ve olumsuzluklarını yıllarca üzerinden atamamıştır. Ülkenin beyin takımını oluşturan küçümsenmeyecek bir sayıya ulaşan bu kayıpların olumsuz etkileri, savaş sırasında olduğu kadar, bu savaşı izleyen Milli Mücadele döneminde de fazlasıyla hissedilmiştir⁹. Çünkü bu savaşta verilen binlerce şehit, yaralı ve hasta aslında ülkeyi kalkındırarak fertlerin de kaybı anlamına geldiğinden, Milli Mücadele sonrası ülkeyi kalkındırarak bu kadroların eksikliği daima hissedilmiştir. Lise son sınıf öğrencilerinden, üniversitelere ve medrese talebelerine kadar bütün gençlik birbi-

⁸ Lokman Erdemir, *a.g.e.*, s.13; Murat Duman, *a.g.e.*, s.99; İbrahim Güran Yumuşak, “Çanakkale Savaşları’nda Yitirilen Beşeri Sermaye”, *Çanakkale Tarihi*, İstanbul 2008, C.V, s.2966.

⁹ Hasan Mert, “Çanakkale Savaşlarının askeri, Siyasi ve Sosyal Sonuçları”, *Türkler*, Ankara 2002, C.13, s.369; Zekeriya Kurşun, “Çanakkale Muharebeleri”, *DİA*, İstanbul 1993, C.8, s.208.

riyle yarışırçasına cepheye koşmuş, İngiliz Tarihçi Aspinall'in 'Türklerin çiçekleri (yani geleceği olan gençleri)' şeklinde ifade ettiği, Türk milletinin geleceğini inşa edecek olan bu gençler elimizden kayıp gitmiştir¹⁰.

Birinci Dünya Savaşı öncesinde yaşanan çeşitli savaşlar, Birinci Dünya Savaşı ve Çanakkale Savaşlarının ağır şartları, İstanbul ve Anadolu'daki medreseler, liseler ve Darülfünun gibi okulların neredeyse tamamının düzenli bir eğitim ve öğretim hayatı sürmelerini engellemiştir. Öğrencilerin çoğunun askere gitmesi nedeniyle, okulların çoğu boşalmış ve hastane, karargâh gibi çeşitli hizmetlerde kullanılmıştır¹¹.

Seferberliğin ilân edilmesi ile birlikte, 20 yaşından 45 yaşına kadar olan herkes silah altına alınmaya başlandığında¹², askerlik çağındaki diğer gençler gibi üniversite öğrencileri de silah altına alınmışlar ve gönüllü, öğrenci ve darülfünun taburları adıyla çeşitli cephelerde savaşmışlardır. Ancak, sadece üniversitede okuyan gençler silah altına alınmamış, her geçen gün artan asker ihtiyacının karşılanması için zamanla, okullarda halâ eğitimi devam eden çok sayıda lise ve medrese talebesi de eğitimlerini yarıda bırakarak, vaktinden önce silah altına alınmaya başlanmıştır.

Görüldüğü gibi, Birinci Dünya Savaşı'nda ve Çanakkale Savaşlarında insan kaybı o kadar artmıştır ki, asker ihtiyacının karşılanabilmesi için daha zamanı gelmemiş celp dönemleri silah altına alınmaya başlanmıştır. Bu doğrultuda, öncelikle celbi yapılacak olan 1312 (1896) doğumlarının ilk muayenelerinin ardından bir yıllık bekleme süresi kısaltılmıştır. Ardından 1313(1897) doğumlarının ilk muayeneleri, normalde 1332 yılı Mart ayında olması gerekirken, bu süre de iki ay öncesine çekilmiş ve bunların da bekleme süreleri kısaltılmıştır. Böylece, altı ay gibi kısa bir süre içerisinde iki celp dönemi silah altına alınmıştır ki bu durum, binlerce lise ve dengi okul talebelerinin eğitimlerini bırakarak, vaktinden önce silah altına alınmaları anlamına gelmektedir. 1914 yılında çıkartılan 'Mükellefiyet-i Askeriye Kanun-u Muvakkati'¹³ (Geçici Askeri Mükellefiyet Kanunu)'ne göre askerlikten muaf veya tecilli tutulan Sultânî ve İdâdî talebelerinin, artan asker ihtiyacı sebebiyle zamanla silah altına alınma mecburiyeti doğmuştur. Bu durumda Sultan V. Mehmed Reşat, R. 14 Mayıs 1331(27 Mayıs 1915) tarihinde bir irade yayınlamış, böylece Mükellefiyet-i Askeriye Kanunu'nda değişiklik yapılarak, lise talebeleri de askere çağırılmıştır¹⁴. Sultan Reşat'ın iradesinden sonra Harbiye Nezareti tarafından 3 Teşrinievvel 1332 (16 Teşrinievvel 1916) tarihinde bir tebliğ yayınlanmış ve böylece, 1314 (1898) ve 1315 (1899) doğumlarının da askere alınmasına karar verilmiştir. Özellikle fiziki yapıları müsait, silah kullanmaya yetenekli olan lise öğrencilerinin de kıtalara teslim olmaları istenmiş ve bunlar, kısa bir eğitimden sonra cepheye gönde-

¹⁰ Lokman Erdemir, *a.g.e.*, s.478.

¹¹ İsmail Çolak, *Mahşerin İrfan Ordusu-Okuldan Çanakkale'ye*, Nesil Yay., İstanbul 2008, s.19.

¹² Veysi Akın, "Çanakkale Şehitleri", *Çanakkale Tarihi*, İstanbul 2008, C.IV, s.2332.

¹³ "Mükellefiyet-i Askeriye Kanun-u Muvakkati" için bkz. *Tanin*, 1 Mayıs 1330 (14 Mayıs 1914), no. 1936, s.3; 2 Mayıs 1330 (15 Mayıs 1914), no. 1937, s.3; 3 Mayıs 1330 (16 Mayıs 1914), no. 1938, s.3.

¹⁴ İsmail Çolak, *a.g.e.*, s.58; *Karesi Gazetesi* (R. 8 Haziran 1331-21 Haziran 1915): "...16 Cumaziyel Ahire 1331 tarihli Mükellefiyet-i Askeriye Kanun-u Muvakkatinin 42. maddesine mezil mekatibi sultaniye onuncu sınıf müdavinine mütedasir fıkra hakkında kanun-u muvakkat: Mükellefiyet-i Askeriye Kanununun 42. maddesine fıkra-i atıye tezil olunmuştur; "Muayene-i intihaiye esnasında mekatibi sultaniye onuncu sınıfında bulunanlar da, hidmet-i maksure hakkına nail olacaklardır..."

rilmişlerdir. Milletın geleceğini tesis edecek olan öğrenciler ve gençler, okullarını ve derslerini bir kenara bırakarak vatan müdafaasına koşmuşlardır¹⁵.

Genç ve okul çağındaki nüfusun askere alınmasına ilişkin kanun çıkarılması, Çanakkale Savaşlarında öğrencilerin de yer aldığı en büyük göstergesi olup, bu yıllarda birçok lisenin öğrenci sayısı oldukça azalmış, hatta eğitime ara verilmek zorunda kalmıştır. Örneğin, 1887 yılında eğitim hayatına başlayan Sivas Lisesi'nin tüm son sınıf öğrencilerinin Çanakkale Savaşı'na gönüllü olarak katılmaları neticesinde okul, 1915 yılında mezun verememiştir¹⁶. Aynı şekilde Çanakkale, İstanbul, Galatasaray, Vefa, Bursa, Edirne, Kastamonu, Ankara, Kayseri, Konya¹⁷, İzmir, Bilecik, Bolu, Kütahya, Denizli, Trabzon Liselerinin öğrencilerinin de çoğunun gönüllü olarak savaşa katıldıkları ve bunların büyük çoğunluğunun cepheden geri dönemedikleri bilinmektedir. Dönemin önemli okullarından biri olan Karesi İdâdisi¹⁸ ve Sultânisi¹⁹ de savaş nedeniyle eğitimine ara vermek zorunda kalan, öğrencilerinin çoğu Çanakkale Savaşı'na katılan ve çoğu şehit düşen eğitim kurumlarının başında yer almaktadır.

V. Çanakkale Savaşları'nda Karesi İdâdisi Ve Sultânisi

Nehârî (gündüzlü) olarak açılan ve ilk açılan nehârî idâdiler arasında yer alan, öğrenim süresi de beş yıl olan Karesi İdâdisi, (R. 1301) 23 Şubat 1886 tarihinde Balıkesir'de Celâlzâde Hanı'nda eğitim vermeye başlamıştır. Zamanla öğrenci sayısının artması sonucunda, (R.1309) 1893 tarihinde Giridi-zâde Mehmet Paşa Konağı'na taşınan okul, 1895 yılında Behçet Paşa Köşkü bahçesinde inşa edilen asli binasına geçmiştir. Bu tarihlerde meydana gelen bir depremde hasar gören ve II. Abdülhamit tarafından onarımı yaptırılan okul binasına, Balkan Savaşı sonrasında dönemin en önemli eğitim kurumlarından biri olan Selanik Sultanisi'nin tam kadro ile nakledilmesi kararlaştırılınca, Karesi İdâdisi 1913 yılındaki genel sınavlardan sonra Edremit'e taşınmıştır²⁰. 1886-1913 Tarihleri arasında eğitim-öğretim faaliyetlerini yürüten Karesi İdâdisi'nde çok sayıda idareci, öğretmen ve yardımcı personel görev yapmış, aynı zamanda birçok nitelikli öğrenci yetiştirilmiştir ve dönemin en önemli eğitim merkezlerinin başında yer almıştır²¹.

Balkan Savaşı sonrasında Selanik'in elden çıkması üzerine Balıkesir'e taşınmasına karar verilen Selanik Sultânisi'nin idarecileri, öğretmenleri, yardımcı personeli ve

¹⁵ Sanem Yamak Ateş, *Asker Evlatlar Yetiştirmek-II. Meşrutiyet Dönemi'nde Beden Terbiyesi, Askerî Talim ve Paramiliter Gençlik Örgütleri*, İletişim Yay., İstanbul 2012, s.299,433; Lokman Erdemir, *a.g.e.*, s.410-412; İsmail Çolak, *a.g.e.*, s.57-58.

¹⁶ "Çanakkale'nin Liseli Kahramanları" *Milliyet Gazetesi*, 17 Mart 2011.

¹⁷ Mehmet Bildirici, *Konya İdadisi-Konya Sultanisi-Konya Lisesi*, İstanbul 2007, s.13.

¹⁸ İdâdi: Bir şeyi hazırlamaya mahsus yer anlamına gelen İdâdi kelimesi, Tanzimat döneminin ilk yıllarına kadar Batı tarzında açılan okulların hazırlık sınıfları için kullanılırken, daha sonra 1847'de faaliyete geçen rüşdiyelere öğrenci hazırlayan sıbyan mekteplerinde olduğu gibi, bazı okullara öğrenci hazırlayan hazırlık sınıflarına idâdi denilmiştir. 1869 tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile orta öğretimin bir basamağı olarak kabul edilen idâdiler, bu tarihten itibaren Cumhuriyetin ilanına kadar bu niteliğini devam ettirmiştir. Cemil Öztürk, "İdâdi", *DİA*, İstanbul 2000, C.21, s.464-466; Sefa Salih Aydemir, "Antalya İdadisi", *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Adıyaman 2009, S.2, s.33-35.

¹⁹ Sultânî: Eskiden liselere sultânî adı verilmiştir.

²⁰ İsmail Hakkı bin Mehmed Lâtif, *Karesi İdâdi-Sultânî-Lisesine Mahsus Sâlnâme*, Dilek Matbaası, Balıkesir 1339-1342, s.12-15,82; Kamil Uygun, *Karesi İdâdisi ve Sultânisi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon 2006, s.52-91, 97-128.

²¹ İsmail Hakkı bin Mehmed Lâtif, *a.g.e.*, s.12-15.

öğrencileri ile birlikte tam kadro olarak Balıkesir'e nakledilmesinden sonra, Karesi Sultânîsi'nin kuruluşu da fiilen gerçekleşmiş ve bundan sonra Karesi Sultânîsi adı altında eğitimini sürdürmüştür²². Kurulduğu tarih olan 1913 yılından, yaklaşık olarak 1919 yılına kadar leylî (yatılı) olarak eğitim veren okul, bundan sonra nehârîye çevrilmiştir. 1923 Yılına kadar sultânî adı altında hizmet veren okul, daha sonra sultânîlere lise adı verilince, Balıkesir (Karesi) Lisesi adını almıştır²³.

Yukarıda kısaca tarihçesi hakkında bilgi vermeye çalıştığımız Karesi İdadî ve Sultânîsi, Çanakkale Savaşlarında en çok şehit veren okulların başında gelmektedir. Bu okulun müdürlerinden olan İsmail Hakkı bin Mehmet Lâtif²⁴ tarafından R.1339-1342 (1923-1926) tarihleri arasında kaleme alınmış olan 'Karesi İdadî-Sultânî Lisesine Mahsus Sâlnâme' kayıtları incelendiğinde, bu durum gözler önüne serilmektedir. Buna göre²⁵:

• (R.1330-1331) 1914-1915 eğitim-öğretim yılından itibaren ilk mezunlarını veren Karesi Sultânîsi'nde bu dönemde, tüm sınıflardaki toplam öğrenci mevcudu 307²⁶ kişi olup, bunlardan 14 tanesi şehâdetnâme olarak mezun olmuştur.

• (R.1331-1332) 1915-1916 eğitim-öğretim yılında tüm sınıflardaki toplam öğrenci mevcudu 315 kişi olup, bunlardan 7 tanesi şehâdetnâme olarak mezun olmuştur.

• (R.1332-1333) 1916-1917 eğitim-öğretim yılında tüm sınıflardaki toplam öğrenci mevcudu 270 kişi olup, bu dönemde, savaş nedeniyle okulun onuncu, on birinci ve on ikinci sınıflarında talebe bulunmadığından, sınıflar dokuzdan başlamış ve bu yıl mezun verilememiştir.

• (R.1333-1334) 1917-1918 eğitim-öğretim yılında tüm sınıflardaki toplam öğrenci mevcudu 290 kişi olup, bu dönemde, yine savaş nedeniyle bu yıl da mezun verilememiştir.

• (R.1334-1335) 1918-1919 eğitim-öğretim yılında tüm sınıflardaki toplam öğrenci mevcudu 216 kişi olup, bunlardan 2 tanesi şehâdetnâme olarak mezun olmuştur.

• Karesi Sultânîsi, (R.1335-1336) 1919-1920 eğitim-öğretim yılında, dokuz sınıf olarak düzenlenmiş ve nehârîye çevrilmiştir. Bu eğitim-öğretim yılında tüm sınıflardaki toplam öğrenci mevcudu 128 kişi olup, bunlardan 3 tanesi şehâdetnâme olarak mezun olmuştur.

• (R.1336-1337) 1920-1921 eğitim-öğretim yılında tüm sınıflardaki toplam öğrenci mevcudu 123 kişi olup, bunlardan 5 tanesi şehâdetnâme olarak mezun olmuştur.

• (R.1337-1338) 1921-1922 eğitim-öğretim yılında tüm sınıflardaki toplam öğrenci mevcudu 93 kişi olup, bunlardan 4 tanesi şehâdetnâme olarak mezun olmuştur.

• (R.1338-1339) 1922-1923 eğitim-öğretim yılında tüm sınıflardaki toplam öğrenci mevcudu 176 kişi olup, bunlardan 6 tanesi şehâdetnâme olarak mezun olmuştur.

²² İsmail Hakkı bin Mehmed Lâtif, *a.g.e.*, s.82.

²³ İsmail Hakkı bin Mehmed Lâtif, *a.g.e.*, s.79-82.

²⁴ İsmail Hakkı bin Mehmed Lâtif (İsmail Hakkı Uzunçarşılı).

²⁵ İsmail Hakkı bin Mehmed Lâtif, *a.g.e.*, s.127-131.

²⁶ İsmail Hakkı bin Mehmed Lâtif, *Karesi İdadî-Sultânî-Lisesine Mahsus Sâlnâme*'de verilen rakamlara göre bu dönemde sınıflardaki mevcut öğrenci sayısının mezun olanlarla birlikte toplamı 307 olmasına rağmen, sâlnâmede toplam sayı hata ile 407 olarak gösterilmiştir.

Görüldüğü gibi, umumi savaş ortamı ve öğrencilerin savaşa katılmaları nedeniyle, 1916-1917 ve 1917-1918 yılları arasında mezun verilememiştir. Ayrıca, önceki dönemlerde de her ne kadar mezun verilmişse de, bu mezunlar da sonradan savaşa katılmışlardır. Balıkesir Liseliler Derneği Arşivi internet sitesinde bu okuldan mezun olanlardan savaşa katılanların ve şehit olanların sayısı 94 kişi olarak verilmiştir²⁷. Buna göre, sâlnâmeden de ismini öğrenebildiğimiz kadarıyla, (R.1330-1331) 1914-1915 eğitim-öğretim yılından itibaren 14 kişi olarak ilk mezunlarını veren Karesi Sultânisi'nde bu yıl mezun olanların hepsi şehit olmuştur.

1914-1915 mezunlarından şehit olanların isimleri şu şekildedir²⁸:

Okul numarası	İsmi
156 ²⁹	Tevfik Efendi
144	Kazım Efendi
247	Necmeddin Efendi
143	Abdülhalim Efendi
202	Şerif Efendi
34	Ali Rıza Efendi
73	Kemal Efendi
260	Ahmed Efendi
248	Ali Şuuri Efendi
2	İzzet Efendi
72	Azmi Efendi
101	Ali Rıza Efendi
54	Muhtar Efendi
141	Ömer Kemal Efendi

(R.1331-1332) 1915-1916 Eğitim-öğretim yılı mezunlarından olup şehit olan 7 kişinin isimleri şu şekildedir;

Okul numarası	İsmi
74	Şevket Efendi
36	Muhsin Efendi
230	Ali Rıza Efendi
182	Refet Efendi
333	Abdülkerim Efendi
186	Nizameddin Efendi
73	Kemal Efendi
588	Mustafa Zeki Efendi

²⁷ <http://www.balikesirliseliler.org> (17.02.2012)

²⁸ Karesi İdâdî ve Sultânisi'nden savaşa katılanların ve şehit olanların isimleri, Karesi İdâdî-Sultânî-Lisesi'ne Mahsus Sâlnâme kayıtlarından ve Balıkesir Liseliler Derneği Arşivi internet sitesindeki kayıtlardan yararlanılarak hazırlanmıştır.

²⁹ Bu öğrencinin numarası Karesi İdâdî-Sultânî-Lisesi'ne Mahsus Sâlnâme'de 156 olarak gösterilmesine rağmen, Balıkesir Liseliler Derneği Arşivi internet sitesinde (<http://www.balikesirliseliler.org>) ve Kamil Uygun, "Karesi İdâdîsi ve Sultânisi" isimli yüksek lisans tez çalışmasında 356 olarak gösterilmiştir.

16 *Çanakkale Savaşları'nın Eğitim ve Öğretim Üzerindeki Etkisi: Karesi İdadisi ve Sultânisi Örneği*

1916-1917 Eğitim-öğretim yılında 8. Sınıfta olup savaşa katılan ve şehit olanların isimleri şu şekildedir;

Okul numarası	İsmi
45	Nuri Efendi
84	Şevki Efendi
87	Şevki Efendi
102	Şükrü Efendi
114	Ahmet Hamdi Efendi
137	Süleyman Efendi
194	Sami Efendi
200	Murat Efendi
223	Ahmet Hayri Efendi
284	Mehmet Ali Efendi
580	Süreyya Efendi
583	Lütfü Efendi
642	Hikmet Efendi

1916-1917 Eğitim-öğretim yılında 9. Sınıfta olup savaşa katılan ve şehit olanların isimleri şu şekildedir;

Okul numarası	İsmi
44	Naci Efendi
76	Nuri Efendi
112	Nevzat Efendi
136	Cevat Efendi
145	Fehmi Efendi
159	Kemal Efendi
164	Mustafa Efendi
175	Muammer Efendi
190	Feyyaz Efendi
221	Nuri Efendi
233	Cevdet Efendi
241	Neaver Zafer Efendi
254	Kemal Efendi
261	Abdullah Efendi
274	Osman Ruhi Efendi

1916-1917 Eğitim-öğretim yılında 10. Sınıfta olup savaşa katılan ve şehit olanların isimleri şu şekildedir;

Okul numarası	İsmi
28	Abdül Şükür Efendi
31	Cemil Efendi
33	Yaşar Efendi
50	Rüştü Efendi
65	Şükrü Efendi
138	Selahattin Efendi
165	Mustafa Efendi
169	Asım Efendi
183	Ahmet Refik Efendi
198	Mehmet Kemal Efendi
255	Besim Efendi
500	Mustafa Efendi
536	Nihat Efendi
653	Hüseyin Hayri Efendi
700	Salih Efendi

1916-1917 Eğitim-öğretim yılında 11. Sınıfta olup savaşa katılan ve şehit olanların isimleri şu şekildedir;

Okul numarası	İsmi
32	Elmas Efendi
25	Naim Efendi
59	Mustafa Efendi
75	Mehmet Murat Efendi
109	Hamza Efendi
122	Ali Seyit Efendi
125	Recep Efendi
157	Mehmet Efendi
167	Ali Efendi
188	Rasim Efendi
297	Ali Kemal Efendi
309	Ali Hamdi Efendi
502	Cemil Efendi
505	Emin Efendi
528	Kemal Efendi
110	Recep Efendi
121	Osman Efendi
187	Halil Fehmi Efendi
296	Alâaddin Efendi
..5	Mustafa Efendi
531	Hulusi Efendi
537	Mehmet Efendi
570	Esat Efendi

Karesi Sultânîsi'nden savaşa katılmak üzere gönüllü olarak Çanakkale'ye giden öğrenciler sadece yukarıda saydıklarımızla sınırlı değildir. Ayrıca bunların dışında, Balıkesir Erkek Muallim Mektebi'nden (Necatibey Öğretmen Okulu) ve Karesi Sultânîsi izcilerinden de çok sayıda öğrenci savaşa katılmıştır.

Balkan Savaşları, Osmanlı Devleti'nin savaştaki maddi ve manevi yetersizliklerinin farkına varmasını sağladığı gibi, aynı zamanda Osmanlılık Politikası'nın iflas ettiğini ortaya koymuş ve bundan sonra Türkçülük fikrinin gelişimi yeni bir ivme kazanmıştır. Talim ve terbiye ile maneviyat eksikliği, alınan yenilgilerin en önemli nedenlerinden biri olarak görüldüğünden, bu durumda Osmanlı gençlerini bedenlen ve ruhen gelecek savaşlara hazırlamak amacıyla, çocukların ve gençlerin eğitiminde, onların milli bilinç sahibi olarak yetiştirilmeleri meselesi oldukça önem kazanmıştır. Bir yandan onların bedenlerini sağlamlaştırarak, askeri becerilerini arttıracak, diğer yandan da kalplerinde vatan sevgisi ve akıllarında millet bilincini uyandıracak bir eğitim ön plana çıkmıştır. Bu durumda, gençliğin bedenlen ve ruhen iyi eğitilmesi, bir an önce vücudunu sağlamlaştırması, askerlik ve savaş sanatını iyice öğrenerek, askerliğe hazırlanması gibi amaçların gerçekleştirilmesinde, hem bedeni hem de ruhu disipline edici işlevleriyle beden eğitimi ve izcilik önemli bir araç olarak görülmüştür. İzcilik teşkilatlarının yanında Genç Dernekleri, Güç Dernekleri, Dinç Derneği ve Gürbüzler Derneği gibi kuruluşlar da meydana getirilmiştir. Özellikle, II. Meşrutiyetten sonra iş başına gelen İttihat ve Terakki Partisi, izciliği oldukça önemsemiş, gençlerin ve çocukların örgütlenerek istenilen şekilde eğitilebilmeleri için, bazı Avrupa ülkelerini de örnek alarak, okullarda izcilik (keşşaf) teşkilatlarının kurulmasını ön plana almıştır³⁰. İzcilik sayesinde, gençler arasında samimiyet ve yardımlaşma duygusunun artması ile birlikte, onlar arasında girişim, cesaret, görgü, deneyim, hayatın zorluklarına karşı koyma, kendi işini kendi yapma ve yolculuk koşullarına dayanma gibi özelliklerin gelişeceği, gençlere sıhhat ve kuvvet vereceği düşünülmüştür³¹. Her şeyden önemlisi de askerlik noktasında, izcilik kollarına devam eden gençler, ileride iyi ve fedakâr birer asker olabileceklerdir. Bu sayede, 9-10 yaşlarından, askerlik çağına kadar olan gençler, hayat mücadelesine hazırlanmışlar ve geleceğin askeri gücü olarak eğitilmişlerdir³². Henüz askere dâhil olmayan çocuklar bile, kıtalar arasında posta ve evrak taşımak, düşmanın durumu hakkında gizlice bilgi edinmek, bazı yardım faaliyetlerine katılmak, yaralılara yardım etmek gibi cephe gerisindeki işlerde kullanılmışlardır³³.

Çanakkale Savaşları sırasında gerçekten önemli hizmetlerde bulunan izci topluluklarından birisi de, Karesi Sultânîsi İzcileridir.

Balıkesir'de ilk izcilik faaliyetleri, 1913 yıllarında Edirne ve Niğbolu İdadîlerinden 25 kişilik izci grubunun gelmesi ile başlamış olup, babaları Balkan Savaşı'nda şehit düşen ve Edirne İdadîsi'nden Karesi Sultânîsi'ne nakledilen bu 25 izci öğrencinin de tamamı gönüllü olarak Çanakkale'ye gitmiş ve cephede şehit olmuşlardır³⁴.

Karesi Sultânîsi'nin Çanakkale Savaşlarındaki yardımı, sadece öğrencilerinin savaşa katılması ile sınırlı kalmamış olup, imkanlar ölçüsünde maddi yardım da yapılmış-

³⁰ Sanem Yamak Ateş, *a.g.e.*, s.191-195, 263-264; İsmail Çolak, *a.g.e.*, s.49-51.

³¹ Sanem Yamak Ateş, *a.g.e.*, s. 263.

³² Sanem Yamak Ateş, *a.g.e.*, s. 264

³³ İsmail Çolak, *a.g.e.*, s.51.

³⁴ İsmail Çolak, *a.g.e.*, s.52-53.

tır. Örneğin, okulda çeşitli müsamereler düzenlenerek, bunlardan elde edilen gelirler, okula başka illerden nakil gelmiş olan kimsesiz ve fakir öğrencilerden askere gidenlere verilmiştir. R.1331(1915) tarihli Karesi Gazetesi'nde yer alan habere göre, bu tarihte Sultânî'de yapılan bir gösteri sonucunda elde edilen gelirle, 36 öğrenciye 1930 kuruşluk yardım yapılmıştır³⁵.

Görüldüğü gibi Karesi Sultânîsi, eğitim-öğretim hizmetlerinin yanında, ülkenin içinde bulunduğu zor şartlarda ülke savunmasında da önemli katkılarda bulunmuştur. Yukarıda da bahsedildiği gibi, okulun çok sayıda öğrencisi Çanakkale Savaşları'na katılmış ve şehit düşmüştür. Bu nedenle okulun bu dönemlerde mezun veremediği görülmektedir. İmkanları ölçüsünde sağladığı maddi ve manevi yardımların yanı sıra yetiştirdiği önemli ve vatansever şahsiyetler de Karesi Sultânîsi'nin önemli hizmetleri arasında yer almaktadır.

Sonuç

Savaşların toplumlar üzerindeki askeri ve siyasi etkilerinin yanında, aynı zamanda özellikle cephe gerisinde sosyal, ekonomik, kültürel yaşam ve eğitim-öğretim, sağlık ve spor faaliyetleri üzerindeki etkileri de göz ardı edilmemelidir. Çanakkale Savaşlarını da cephe ve cephe gerisindeki etkileri ile birlikte incelemek, savaşın önemini ve bizlere kazandırdıkları ve kaybettirdiklerini daha iyi anlamamız açısından büyük önem taşımaktadır.

Mehmet bin Lâtif tarafından R.1339-1342 (1923-1926) yılları arasında kaleme alınan 'Karesi İdâdî-Sultânî-Lisesi'ne Mahsus Sâlnâme' isimli eserden yola çıkarak, Çanakkale Savaşlarının özellikle eğitim-öğretim faaliyetleri üzerindeki etkilerini ele almaya çalıştığımız bu çalışmamızda, elde edilen zafere rağmen Türk Milletinin geleceği adına yaşanan ağır kayıpları da ortaya koymaya çalıştık. Gerçekten Çanakkale Savaşları'nda geleceğin Türkiye'sini imar edecek eğitilmiş bir gençlik kaybolup gitmiştir. İngiliz General Aspinall Ogländer'in: "*Biç Çanakkale Savaşlarını kaybettik ancak bu savaşın bizim için en büyük kazanımı, Türkiye'nin okumuş gençliğini dolayısıyla geleceğini ellerinden almamız olmuştur.*" şeklindeki ifadeleri ile Mustafa Kemal Atatürk'ün: "*Biç Çanakkale'ye bir Darülfünun gömdük!*" ve Sultan II. Abdülhamid'in: "*Eyvah! Gözbebeklerim gitti!*" şeklindeki haykırıları, bu durumu net bir şekilde ortaya koymaktadır.

İstanbul'un ve Anadolu'nun dört bir tarafında eğitimine devam eden lise, üniversite ve medrese talebeleri, öğretmenleri ve bu okullardan mezun olan çeşitli mesleklerle mensup yetişmiş, nitelikli insanların çoğu gönüllü olarak cepheye koşmuş ve hiç tereddüt etmeden, gençliklerini ve ideallerini feda etmişlerdir. Bu savaşlarda yaşanan nitelikli insan kaybı, sonraki dönemlerde ciddi bir şekilde kendini hissettirmiştir. Öyle ki, Çanakkale Savaşları'nda eğitilmiş ve iyi yetişmiş genç insanlarımızın kayıpları sonucu yaşanan olumsuzlukların, günümüze kadar yansıdığını kabul etmek yanlış olmazdır. Çünkü, özellikle Milli Mücadele döneminden sonra yetişmiş insan kıtlığının ve ülkemizin içinde bulunduğu sosyal, siyasal ve çeşitli alanlardaki sıkıntıların yaşanmaması, kaybedilen bu değerler sayesinde mümkün olabilirdi.

³⁵ *Karesi Gazetesi* (R. 5 Teşrin-i Evvel 1331-18 Ekim 1915): "...Sultânî mektebinde verilen müsâmereler hasılatından münasib miktarının askere giden muhacir ve kimsesiz fukarâ talebenin zaruri ihtiyaçlarının tahviline medâr olmak üzere tevzî ve itâsı makam-ı âlî-i mutasarrıfıyece münasib görülmüş olduğundan komisyon ma'rifetiyle talebe-i mûmâileyhinden 36'sına 1930 kuruş verilmiştir."

20 Çanakkale Savaşları'nın Eğitim ve Öğretim Üzerindeki Etkisi: Karesi İdadisi ve Sultânisi Örneği

Kısacası, günümüzde her şeye rağmen içinde bulunduğumuz milli birlik ve beraberlik, bağımsızlık, barış ve huzur ortamını, tahsillerini ve ideallerini, kısacası hayatlarını hiç tereddüt etmeden feda eden bu insanlara borçlu olduğumuz unutulmamalıdır.

Kaynakça

- Akın, Veysi; "Çanakkale Şehitleri", *Çanakkale Tarihi*, İstanbul 2008, C.IV, s.2329-2348.
- Armaoğlu, Fahir; *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*, TTK Yayınları, Ankara 1997.
- Atay, Falih Rıfki; *Çankaya*, Pozitif Yayınları, İstanbul 2010.
- Ateş, Sanem Yamak; *Asker Evlatlar Yetiştirmek - II. Meşrutiyet Dönemi'nde Beden Terbiyesi, Askerî Talim ve Paramiliter Gençlik Örgütleri*, İletişim Yayınları, İstanbul 2012.
- Aydemir, Sefa Salih; "Antalya İdadisi", *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.2, Adıyaman 2009, s.33-48.
- Bartlett, Ellis Ashmead; *Bir İngiliz Savaş Muhabirinin Kaleminden Çanakkale Gerçeği*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2007.
- Bildirici, Mehmet; *Konya İdadisi-Konya Sultanisi-Konya Lisesi*, İstanbul 2007.
- Çalışlar, İzzeddin; *On Yıllık Savaş (Org. İzzeddin Çalışlar'ın Not Defterlerinden Balkan, Birinci Dünya ve İstiklâl Savaşları)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2010.
- Çolak, İsmail; *Okuldan Çanakkale'ye*, Nesil Yayınları, İstanbul 2008.
- Duman, Murat; *Cumhuriyetimizin Önsözünü Çanakkale (Savaşlar-Hatıralar-Kabramanlar)*, Akis Kitap, İstanbul 2008.
- Erdemir, Lokman; *Çanakkale Savaşı Siyasi, Askeri ve Sosyal Yönleri*, Gökkuşbuca Yayınları, İstanbul 2009.
- Hamilton, Ian; *Gelibolu Günlüğü*, Çev: Osman Öndeş, Hürriyet Yayınları, İstanbul 1972.
- İsmail Hakkı bin Mehmed Lâtif; *Karesi İdadî-Sultânî-Lisesine Mahsus Sâl-nâme*, Dilek Matbaası, Balıkesir 1339-1342.
- Karesi Gazetesi*; R. 5 Teşrin-i Evvel 1331 (18 Ekim 1915); R. 8 Haziran 1331 (21 Haziran 1915).
- Kurşun, Zekeriya; "Çanakkale Muharebeleri", *DİA*, C.8, İstanbul 2003, s.205-209.
- Mert, Hasan; "Çanakkale Savaşlarının Askerî, Siyasî ve Sosyal Sonuçları", *Türkler*, C.8, Ankara 2002, s.368-376.
- Milliyet Gazetesi*; 17 Mart 2011.
- Öztürk, Cemil; "İdadî", *DİA*, C.21, İstanbul 2000, s.464-466.
- Sanders, Liman von; *Türkiye'de Beş Yıl*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2011.
- Tanin Gazetesi*; 1 Mayıs 1330 (14 Mayıs 1914), no. 1936, s.3; 2 Mayıs 1330 (15 Mayıs 1914), no. 1937, s.3; 3 Mayıs 1330 (16 Mayıs 1914), no. 1938, s.3.
- Unat, Faik Reşit; *Hicri Tarihleri Miladi Tarihe Çevirme Kılavuzu*, TTK. Basımevi, Ankara 1988.
- Uygun, Kamil; *Karesi İdadisi ve Sultânisi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon 2006.
- Yumuşak, İbrahim Güran; "Çanakkale Savaşları'nda Yitirilen Beşeri Sermaye", *Çanakkale Tarihi*, C.V, İstanbul 2008, s.2961-2969.